

שיקום: התפיסה, הטכנולוגיות, העלויות והמעשה
השמיים הם הגבול. גם במחירים...

הרצאתו של ד"ר נדיר צור
במושב על הקשר שבין טכנולוגיה לשיקום
בכנס חומש השמיני בנושא: 'טכנולוגיה בשיקום - השמיים הם הגבול'.
18/02/2009, מלון דן פנורמה

לא אחת כאשר אני מופיע בציבור באירועים שונים ובאותם מפגשים משתתפים גם בכירים מהתחום העסקי, מתחומי ההי-טק, או מהאקדמיה, קשה לי שלא להבחין שרבים מבין האנשים המיוחסים, עתירי הממון, אשר אינם מכירים אותי, מתעלמים מנוכחותי, או במקרים יוצאי דופן פונים אל רעייתי ומבקשים ממנה "תגידי לו, ש...". כאשר אני מתעקש ומתערב בשיחה בקולי הרפה, ממשיכים הם בשלהם: "תסבירי לו, ש...".

הפנמתי מאז הפכתי לנכה שחולשת שרירים והשתתקותם של אברים, מורידה באחת תדמיתו של אדם לדרגת מעין-אדם [Quasi-human]. אף שהטבע גיוון את קללת האדם מרגע אוכלו מעץ הדעת וישנן אין-ספור מחלות, לקויות ונכויות, בכל-זאת נתפסים כל אותם בעלי מוגבלויות פיסיות המזוהות כבר ממבט ראשון, כמי שתובנתם פגומה, או שלא היה ביכולתם לצבור ידע, ללמוד ולהשכיל.

לא כל נכה הוא פגוע מוח ולעיתים, מפצה הטבע נכי גוף בתאי מוח משובחים ומובחרים מן הממוצע. בעיני רבים בציבור, וביתר-שאת בעיני אלי-הון, עשירים ומכובדים, מוכרים הנכים כמי שלוקים בשכלם, סובלים מתסכולים, כמרי-נפש וכנרגנים, או נחשבים בשל סיפורים וסרטי עבר לא תקינים-פוליטית כרעי לב וכמרושעים, מציאות שרק מקצתה מוכחת, אם בכלל.

בתרבות הישראלית נכים נמנים עם "האוכלוסייה החלשה", ומסווגים כ"נזקקים". בבואם לראיון עבודה, מצוידים במיטב הכישרים ולאחר שעברו אי-אלו תלאות ומשוכות; כמו מדרגות, מעליות לא נגישות, דלתות כבדות להזהה, מבטים חודרים ותמוהים, מהמורות ומכשולים אחרים, לומדים הם עד מהרה כי בתחרות עם צעירות טובות מראה ועם צעירים חסונים, גם אם כישוריהם של אלה פחותים, יד הנכים תמיד על התחתונה. מעסיקים מעדיפים בסביבתם קלי רגליים ובעלי מופע ייצוגי על פני מדולדלי איברים וכאלה שחולשת שריריהם מחייבת אותם להניעם בדרך שהיא לעיתים נלעגת. לאחר זמן מגלים הם כי כל אימת שמתעורר במקום העבודה משבר כלשהו, או סכנת פיטורין מרחפת בחלל עבודתם, הם יהיו ראשונים לשאת בתוצאות ולהיווכח כי "ייעול" העבודה ופתרון המשבר יושגו רק בעקבות פיטורי הנכים. חולשתם היא מקור לעיכובים בקידום ולהרחקה ממוקדי סמכות בארגונים ממלכתיים וגם במפעלים פרטיים.

מציאות זו היא קצה קצהו של הקושי הרב בשיקום.

תחילתו של שיקום איננה רק בתפיסת הציבור את הנכה, אלא גם בתפיסת הנכה את עצמו.

- האם בכוחו להאמין כי הוא יכול לתפקד חרף מגבלותיו הפיסיות ואולי יותר מכך אלה שהוצגו בקצרה לעיל?
  - האם הוא בשל להתנסות ולצרוך עזרים ואמצעים אשר הטכנולוגיה מספקת ומפתחת, ועשויים להקל עליו ולשפר את ביצועיו, בתנאים שונים?
  - האם בשוק העבודה ובמדינה כוחנית ואלימה כישראל יש מקום גם לחלשים?
- שיקום פירושו כסף והרבה.

המאה ה-21 מאפשרת לנכים להתגבר באמצעות טכנולוגיות מתקדמות על מגבלות רבות שמקשות על תפקודם. את המראה החיצוני שלהם קשה לעיתים לשפר, אך על מגבלות אפשר להתגבר. לא במאת האחוזים, לעיתים תוך סרבול. ישנם מקרים שבהם נדרשים לנכה אחד - עזרים רבים אשר יאפשרו לו להתגבר על מגבלותיו השונות. הללו עשויים במקרים לא מעטים להעניק לו עצמאות כמעט מוחלטת ולצמצם את התלות בזולת, עד כדי ביטולה המלא.

שחקן הקולנוע המנוח כריסטופר ריב, [Christopher Reeve, "Superman"] הצליח בממון רב לצמצם את מוגבלותיו, אם כי לא את התלות בזולת. גם המדען סטיבן הוקינג [Stephen William Hawking] אשר תרומתו למחקר עולה רבות על תרומתם של מי שאינם לוקים בניוון שרירים, מצליח באמצעות עזרים שונים להתגבר על קשיי תקשורת ותפקוד חמורים.

שתי הדוגמאות מוכיחות שבעזרת כסף אפשר לצמצם מגבלות והשמיים הם הגבול. אך בה במידה הן מוכיחות שבלי כסף-רב הייתה פעילותם הברוכה נעצרת, בהיעדר יכולת לממן רכישת אמצעים. מדובר לא רק באמצעים אשר יצמצמו מגבלות קשות בסדר העדיפויות של צרכי האדם, ההכרחיות לחיים עצמאיים של נכה, או של החולה הכרוני; אלא גם עזרים אשר יאפשרו לפתור מגבלות קלות ערך המצויות במקומות רחוקים יותר בין סדרי העדיפויות של צרכי האדם. למשל, באשר לפנאי, או לתענוגות החיים.

בשני המקרים של ריב ושל הוקינג מדובר בשני ידוענים שהחברה רוצה ביקרם ותומכת בהם כלכלית, או שאינם סובלים מחסרון כיס. כאן עולות השאלות:

- מי יתמוך באדם מן היישוב, לא עשיר ולא ידוען, אשר נולד נכה, או הפך לנכה במהלך חייו?
- האם החברה אמורה להשקיע סכומי כסף רבים רק לשם רכישת עזרים לנכים, או לעשות באותם כספים שימוש אחר, למשל להדברת מחלות ולצמצום מספרם של נכים נוספים בעתיד?
- במימון אלו עזרים, כן תשא החברה ובאלו לא?
- מי יפתח עזרים לבעלי מוגבלויות ומה יהיו מקורות המימון לפיתוח ולייצור?
- מאין יילקח הכסף למימון רכישת העזרים לשיקום?
- האם לא ראוי שהמדינה תוותר על חלקה בהכנסות ממיסים שונים על עזרים למוגבלים?

תדמיתם של משוקמים עלולה להטעות.

לפני שנים אחדות פנתה אלי ידידה מן האקדמיה אשר אספה חומר לספר על שיקום נכים בחברה, וביקשה לשוחח איתי כ"סיפור הצלחה". בעיניה נתפסתי כ"הוכחה לנכה שהתגבר על מגבלותיו". לא הסכמתי עם ההגדרה והטיעון כי

מצבי עשוי לשמש מקור לעידוד ממנו ישאבו בעלי מוגבלויות אשר מצבם רע משלי קומם אותי. שהרי, מדוע בעולם שבו "הכול יחסי" עלי להשוות עצמי דווקא לקבוצת בעלי המוגבלויות, אף שאני משתייך גם לקבוצת החיילים שאתרע מזלם ובעת שרותם פרצה מלחמת יום-הכיפורים, למשל; ומדוע שבעלי מוגבלויות אחרים ישוו עצמם דווקא אלי. השוואות והכללות הן כלי לא מוצלח במיוחד בתחומי חברה וכלכלה. השיחות שהיו לי עמה לא היו קלות.

טענתי באזניה כי החברה מתקשה להתמודד עם נכים בקרבה. "סיפורי הצלחה" מזככים את מצפונם של רבים ומאפשרים להם לקבור בשולי התודעה את הנכים אשר "לא מצליחים" להשתקם, ואף במידת-מה את אלה שעליהם הוטבעה תווית "המצליחים". הצגתי בפניה את קשיי היום-יום, את קשיי הרגע, את ההתמודדות האינסופית עם מוגבלויות. את הכאב הפיסי המלווה את החיים כצל מאיים, את ייסורי המאבק עם מכשולים שהנכות מעמידה, את התסכול הנורא מול "המצליחים" הממשיים גורפי ההון, הזוכים לכבוד ולאור יקרות ועל התחרות הבלתי הוגנת עם עמיתים לא-נכים.

יתר על כן, רבים מבין בעלי המוגבלויות הם "סיפורי הצלחה" לא בזכות מדינה פתוחה ונדיבה; אלא בזכות משפחה חמה שהתמזל מזלם להיוולד לתוכה, או גורלם הכתיב להם להיות חלק ממנה. "סיפורי הצלחה" צומחים גם בזכות עמותות. "החברה האזרחית" או המגזר השלישי תפסו את הריק שהפקירה המדינה.

בישראל פועלות כמה אלפי עמותות, מאות מהן עוסקות בפתרון בעיות בריאות ורק מעטות בפתרון בעיות לבעלי מוגבלויות. עמותות אלה מתקיימות מן היד אל הפה. ידם של רבים מעשירי ישראל קפוצה בדרך כלל בפניהן ולא מעט מבני משפחות האלפיון העליון, או מחברות הענק הנהנות מתמיכת הציבור, יותר מאשר תורמים לעמותות, מפרסמים בפומבי תרומות המקנות להם תהודה רחבה בתקשורת, וממהרים לצרף את סכומי התרומות למאזניהם הכספיים לשם הקלות במס.

איך לגרוב גרביים ? או, כיצד ביד אחת להחזיק שפופרת טלפון וגם לרשום פרטים מתוך הודעה קולית ?

בני-אדם שמחמת התארכות כדור העין לוקים בקוצר-ראייה, נזקקים למקד את מבטם באמצעות משקפיים עם עדשות קעורות. זוהי למעשה טכנולוגיה פשוטה ונפוצה ביותר המאפשרת להתגבר על הגבלה באמצעות התקן חיצוני. חשיבותו של אמצעי זה ניכרת אפוא, שעה שאדם הנעזר בדרך-כלל במשקפיים נדרש למשל, לחתום על קבלת דבר דואר רשום בפתח ביתו, והללו אינם בידיו. אזי, נתקל האיש בקושי רגעי שעלול למנוע ממנו את הפעולה הנדרשת. הרבה מעבר לאמצעי עתיק ומוכר כל כך זה, שאף הוא עבר גלגולי פיתוח, קיימים העזרים השונים לשיקום נכים ולפתרון לקויות פיזיות שלא בתחום הראייה.

ההתמודדות עם מוגבלויות מורכבות, מחייבת אמצעים משוכללים ומתוחכמים. למשל, תוך ניצול אנרגיה חשמלית, או שימוש בתחבולות מכאניות, או מגנטיות ככל שהמוגבלות מורכבת יותר ומקשה על בעליה לבצע את תפקודיהן של מערכות גופניות עדינות וסבוכות, כך גם נדרשים יותר עזרים, או יותר פתרונות והפעלתם מציבה אתגרים קשים לתכנון, לביצוע ולהפעלה יומיומית.

נכים נתקלים בחייהם השגרתיים בקשיים המחייבים עזרים, בתחומים כמו: אכילה ושתייה; ביטחון ובטיחות; בקרה סביבתית; הלבשה; הליכה ועמידה; הנעלה; ישיבה והושבה; מניעת פצעי לחץ; מעברים והרמות; משק בית; נגישות; ניידות; נשימה; ספורט; פנאי; ראייה; רחצה; שכבה ושינה; שליטה על סוגרים; שמיעה; תחבורה; תקשורת; וכן עזרים לשעת חירום. לדוגמה, עזרים למניעת החלקה; מערכות להאכלה ושתייה; שלטי-רחק להפעלת מכשירים; אמצעים לגרוב גרביים; הליכונים; עזרים להיגיינה אישית; אסלות מוגבהות; מערכות למניעת פצעי לחץ; סולמות ושרפרפים; רמפות למעבר בין מפלסים; מעלונים; קל-נועיות; מחוללי חמצן; תומכים לצוואר; מדפסות וצגי ברייל; מכשירים להתמצאות בשטח; עזרים למיטות; מגברי שמע; או עזרים לוויסות חום.

מי יממן טכנולוגיות עילית לשיקום?

פיתוח והתאמה אישית של אביזרי עזר מיוחדים, כאשר לא קיימים אביזרים מתאימים בשוק החופשי הם מעשה יקר ביותר. הם מחייבים שעות עבודה רבות, ידע רחב, כושר אלתור ומעל הכול רצון טוב, אהבת אדם וגדלות רוח. זאת, עד להתאמתם המלאה של האביזרים הייחודיים לצורכי הנכה. מיותר לציין כי הדבר דורש ידע בתחומים שונים, כמו הנדסה, פיסיקה, כימיה, אלקטרוניקה, רפואה ועוד; ולא כל אדם אחד ניחן בידע רב-תחומי. לפיכך, מדובר בכוח אדם, בעלויות תכנוניות אשר יחד עם העלויות לביצוע עלולות למנוע פתרונות שכאלה. יתר על כן, האביזרים עלולים תוך פרק זמן קצר שלא להתאים יותר לצרכי הנכה ולחייב התאמה מחדש בשל שינויים במגבלותיו.

את מילב"ת - מרכז ישראלי לאביזרי עזר, בינוי ותחבורה לנכה, הכרתי ב-1981 בד בבד עם חנוכתו בידי הגב' עליזה בגין, רעיית ראש-הממשלה דאז. הראשונים שזכיתי להכיר היו דני ברק, מהנדס מכונות אשר ניהל באותה עת ב"מכון ויצמן" את מחלקת השירותים המדעיים ופרופ' רפאל רוזין, שהיה מנהל אגף השיקום בבית-החולים ע"ש שיבא. שניהם הגו, יזמו וחברו להקמת מילב"ת. מהם שמעתי לראשונה על מתג מיוחד שנבנה לפצוץ ממלחמת יום הכיפורים, אשר שכב בבית החולים ולא יכול היה להפעיל את המתג הסטנדרטי לקריאה לאחות. היה זה הפיתוח הראשון של מילב"ת.

מאז, פועל המרכז בתוככי מתחם בית-החולים תל-השומר, כעמותה ציבורית ללא כוונת רווח. מילב"ת הוא מרכז ייחודי בישראל וכמוהו פועלים רק מעטים במקומות ספורים נוספים בעולם. הוא מתמחה בייעוץ ובהדרכה בנושא טכנולוגיה מסייעת ובפיתוח בהתנדבות של אביזרי עזר לילדים, למבוגרים ולקשישים בעלי מוגבלויות, במטרה להעלות את רמת עצמאותם, לשפר את איכות חייהם ולהקל את השתלבותם בחיי הקהילה. האביזרים נמסרים ללא תמורה לנכים. כל פיתוח, הוא ייחודי, בלעדי ועונה על בעיה תפקודית אישית, שלולא התערבות זו לא הייתה זוכה לפתרון. במילב"ת כ-300 פעילים מתחומי ידע שונים, בהם אנשים פרטיים וקבוצות עובדים או גמלאים מארגונים מובילים בארץ, כמו: רפא"ל, מל"מ - התעשייה האווירית, צה"ל, מוטורולה, אל על.

מדי שנה מפותחים במילב"ת מאות אביזרים ייחודיים, שבהם מושקעות שעות רבות. המתנדבים מסייעים לבעלי נכויות בכל הגילאים, מכל רחבי הארץ ומכל קשת החברה הישראלית. במקרים רבים מלווים המתנדבים באופן קבוע ולאורך שנים ומסייעים לאור צרכיהם המשתנים של הנכים - משפחות, גנים, בתי ספר, מוסדות שיקום ומועדוני קשישים. פניות המגיעות למילב"ת ממוינות בידי צוות

יועצים שיקומי ואביזרים אשר אינם בנמצא בשוק מחולקים בין המתנדבים לתכנון ולביצוע. כל מתנדב יוצר קשר עם הנכה ובני משפחתו או המוסד אשר בו הוא שוהה; עורך ביקורי בית להכרות אישית ולהערכת צרכיו ולאחר מכן מפתח ויוצר את האביזר הטכני בליווי צוות שיקומי; חוזר לבית הנכה להתאמת האביזר עד לשילובו המושלם ולפתרון הבעיה. אבזרי העזר שפותחו על ידי המתנדבים מתועדים במילב"ת על מנת שניתן יהיה להציעם לנכים נוספים.

דוגמה לפיתוח של מילב"ת הוא ממל"ה (משחקיית מילב"ת לילדים המיוחדים). זהו מרכז פנאי טיפולי המספק חווית הנאה מאתגרת וטיפולית לילדים בעלי יכולות שונות. בממל"ה יש בו מגוון מתקני משחק ונגינה שלהם אמצעי הפעלה מיוחדים שפותחו בעבור ילדים עם קשת של מגבלות מוטוריות וקוגניטיביות אשר יהיה ביכולתם לשחק עם חבריהם שאינם בעלי צרכים מיוחדים.

הפניות הרבות שמגיעות למילב"ת מוכיחות כי יש ביקוש רב לעזרים, אך בה במידה הן מחדדות את השאלות:

- האם כל מי שזקק לאמצעי טכנולוגי מכיר את מילב"ת?
- כיצד ניתן להביא את דבר המרכז לידיעת הציבור הרחב?
- מדוע מילב"ת איננה זוכה לתמיכה ממלכתית המאפשרת לה לשרוד בכבוד?
- כיצד ניתן להעלות את המודעות לשימוש בטכנולוגיה ובעזרים לשם הגברת עצמאותם של אנשים בעלי מוגבלויות ולמען שיפור איכות חייהם.
- כיצד ניתן לרתום עוד מפעלים ומתנדבים לפיתוח ולייצור עזרים לבעלי מוגבלויות?
- כיצד ניתן לרתום מוסדות אקדמאיים למחקר, למתן הדרכות, קורסים וימי עיון בנושא.

באחרונה הוקם מאגר מידע ללא כוונת רווח הפתוח לכול באינטרנט ובו פרטים על אלפי אביזרי עזר, תמונות, קישורים לאתרים של יצרנים ומשווקים. המאגר "עזרים", הוא בשפה העברית ובהיעדר אתרים כאלה בעולם, יוזמת מילב"ת את תרגומו לערבית, לרוסית ולשפות נוספות. כמו כן מפעיל מילב"ת מרכז טלפוני המספק מידע היכן ניתן להשיג אביזרי עזר על-ידי רכישה או שאילה (מילב"ת אינה קשורה במכירה).

קיום ארגון מתנדבים לפיתוח עזרים לשיקום, הוא צורך לאומי ממדרגה ראשונה.

במדינה שבכל יום מתוספים בה לצערנו בעלי מוגבלויות חדשים – מתאונות דרכים, ממחלות, או מאירועי ביטחון, יש חשיבות רבה למוסד דוגמת מילב"ת, המעניק ייעוץ מקצועי אישי לבחירת אביזרי עזר מתאימים בכל תחומי התפקוד; מפעיל מרכזי תצוגה (מרכז קבוע ומרכזים ניידים) להתנסות אישית במגוון רחב של אביזרי עזר; מנהל מרכז של הדרכה מקצועית לאנשי אקדמיה ולעובדים במרכזים רפואיים וכן לקבוצות של אנשים בעלי מוגבלויות, לבני משפחותיהם ולקשישים; מפתח מקים ומפעיל בהתנדבות מרכזי פנאי ייחודיים לילדים בעלי צרכים מיוחדים.

ד"ר נדיר צור, פגוע בשרירי הידיים, ברגליים ובשרירי הנשימה. מתמחה בפסיכולוגיה פוליטית ובמצבי-לחץ של מנהיגים; חוקר שותף במכון ע"ש הרי ס. טרומן למען קידום

השלום באוניברסיטה העברית בירושלים וחוקר אורח במרכז חיים הרצוג לחקר המזרח התיכון והדיפלומטיה, באוניברסיטת בן-גוריון. יושב-ראש חוג ידידי מילב"ת - "מרכז ישראלי לאבזרי עזר, בינוי ותחבורה לנוחות הנכה". יושב-ראש תא מסיימי המחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית. חבר ועדת ההיגוי של צ.א.ל.ה. - ארגון מתנדבים לשיפור ולהתחדשות פני החברה בישראל, באמצעות הפעלת צוותי שיפור כלל ארציים.